

SZAKMAI ANYAGOK

Szenti Tibor: A TANYALAKÓK LELKI EGÉSZSÉGE

Bevezető

Valljuk be őszintén, a tanyán lakásért egyetlen társadalom, rendszer, kormány sem lelkesedett. A középkori szállásrendszert korlátozó intézkedés már Ulászló korában megszületett. Költői a kérdés, miért nem rokonszenveztek a szállás- illetve tanyarendszerrel?

A hatalom minden esetben szűklátókörű, és mindig egy vezető kisebbség érdekeit tekinti. A kintlakás kérdésében sincs ez másként. A hatalom fölügyázó szeme a közteherviselés elől való menekülést, a helyi és hazai gondoktól történő szabadulást látta a határba irányuló kitelepülésben.

Az kétségtelen, hogy az úttalan utakon az év felében szinte megközelíthetetlen volt a magyarországi vidék tanyás települése. Az itt lakókhoz nehezen, vagy nem jutottak el a hírek, rendelkezések, tilalmak, közmunkára rendelések. Nehezebb volt a végrehajtás, rekvirálás, katonatoborzás, ezért haragudtak rájuk. Ez a kétes értékítélet nemzedékről nemzedékre átkos örökségünként tovább adódott, és megbélyegző koloncként cipelte a parasztság. Ahol lehetett és erre mód kínálkozott, azonnal jöttek a tiltások, szabályozások. Ennek is köszönhető, hogy Európától mindig egy évszázadnyira maradtunk el, és ezt a súlyos hátrányt máig sem sikerült leküzdeni.

A magyar szállás- és tanyarendszerben ezredév során két ellentétes társadalmi folyamat, építő és visszatartó irányzat erősödött meg, és ebből adódó korszerű arculatát a kiegyezést követően nyerte el. A mérlegelést és a viszonylagos értékítéletet akkor lehet kialakítani, ha őszintén szembenézünk mindkét irányzattal.

Előre meg kell mondanom, hogy ebben a nagyon nehéz kérdésben minden befolyásoló tényezőt képtelenség felsorolni, és még nehezebb tárgyilagosságnak, kívülállónak maradni. Személyes értékítéletemet nem is tagadom. Az írónak, ha már tollat fog kezében, kötelessége akkor is állást foglalni, ha ismeri hibáit és korlátait.

A szállás és tanya lehúzó erői

Nincs olyan ember alkotta intézmény, amely hibátlan lenne. A zárt anya-településekről a határba való kiköltözés és helyben lakás is több gondot okozott. A jobbágy, majd gazda azért kényszerült rá, mert rendszeres napi kijárással, sok idővesztéssel és fáradtsággal az egyre távolabb eső földeket már képtelen volt megművelni, az ott hagyott jószágokat ellátni. Ezért kétlakivá vált. Megmaradt a beltelki háza, de földjén szállást, majd a feudalizmus után tanyát épített, és az év nagyobb részében itt lakott. Lakó- és munkahely egybe esett. Számára ez kedvező volt.

A kintlakással elkezdődött az elszigetelődése. Növekedett a tájékozatlansága. Elmaradt a haladásnak attól a vékony erétől is, amely egyáltalán leválhatott és elszivárgott a vidék falvaiba. A korszerűnek nevezhető magyar orvosképzés a 18. század végén indult el. Évfolyamonként olyan kevés hallgatóval, hogy a végzetek közül mindenkit tárt karokkal vártak a jobb boldogulást ígérő városokban. A szállásokon, tanyákon hódított a kuruzslás. Füves- és kenőasszonyok, felcser-borbélyok (kirurgusok), vajákosok jutottak el ide. Ha az asszony szült, és ezt egyedül képtelen volt megvalósítani, segített neki az anyja, idősebb nővére, vagy a parasztbába. Az egyébként is nagy csecsemőhalandóságból kiemelkedett a tanyán történt szülésből eredő elhalálozások száma. Az emberek a babonák béklyóiban szenvedtek. Csúpn Hódmezővásárhelyen 30 boszorkánypör zajlott, amelyeknek egy része az akkori szállásokat is érintette. Akire a közösségének nem volt szüksége, azt elűzte, megölte.

Növekedett a szellemi nyomorúság. A módos jobbágy a beltelki házából iskoláztatni tudta fiait. (A lányok legfőljebb írni, olvasni, számolni tanulnak meg.) Ami értékes, hogy például a vásárhelyi gimnázium elvégzése után a legtöbb atya visszahívta gyermekét, hogy ne váljon "pantallós városi úrrá", hanem tudását a birtokon kamatoztassa. Ugyankor a nagyobb tömeget képviselő, kisföldű jobbágy és telek nélküli zsellér gyermeke iskolázatlan maradt. Arra nem volt módjuk, hogy a gyerekeket az anyatelepülésen járassák iskolába. A szállásokon csak a reformkorban kezdődik meg egy-egy írástudó mesterember ötletszerű oktatási kísérlete, amikor a téli pihenő időszakban néhány tanyán összegyűlt gyerekekkel megtanítja a Bibliát betűzni. Nagy Gyula múzeumigazgató adatközlője szerint az orosházi határban és a vásárhelyi Pusztán még a 20. század elején is található volt ilyen állapot.

A vagyon aprózódásával elindult az elszegényedés, amelyet a legkeményebb családi intézkedéssel igyekeztek meggátolni. Megkezdődött az egymás közötti házasodás, az unokatestvérek életre szóló párkapcsolata. Ma már tudjuk, hogy ez a biológiai folyamat öröklődő betegségeket eredményezett. Vásárhelyen jól megfigyelhető volt a keringési

rendszerben mutatkozó kórképek sokasága, és a súlyosbodó idegrendszeri tünetek. Eluralkodott a szorongás, a depresszív tünetcsoport megannyi megjelenési formája és az öngyilkossági hajlam. Ez odáig jutott, hogy Vásárhelyen, a Szórhát nevű tanyás határrészben volt egy út menti tanyacsoport, amelyet az itt lakók "öngyilkosok dűlőjének" neveztek. A társadalmi képet "színesíti" a terjedő alkoholizálás, amely a testi-lelki leépülést fokozta. Az orvostudomány megnyugtató módon több kutatási kísérlet ellenére sem tudta igazolni, hogy milyen társadalmi, fizikai és lelki tényezők szerencsétlen összehatásaként alakult ki az öngyilkossági hajlam.

Az önvesztéshez vezető út egyik indítéka volt a magányosság. Ritka annyi agglegényt és öreglányt számlálni, mint amennyi a magyar tanyavilágban volt, ahol kevés, vagy nem is éltek az ismerkedési lehetőséggel. A fiatalok egy részében ki sem alakult a párvalasztási igény, vagy azt magukban elfojtották. Akit a házasságba szülei erőltettek, többnyire egész életén keresztül boldogtalan maradt. A magányos embernek lelki magányát nem volt kinek elpanaszolni, de értelme sem lett volna, hiszen a megtörtént tényen nem lehetett változtatni.

Már a török hódoltságot követő feudalizmusban, a szállásrendszer kiépülésével mind élesebben kibontakozott a kettős erkölcsi élet. Bujdosásból visszatért őseink, illetve a más vidékekről betelepültek szabad szellemisége "farkastörvényeket" eredményezett. Az asszony a beltelki lakóházban egymás után szülte gyermekeit. A járványok után megmaradtak nevelése, az idős szülők gondozása minden idejét lekötötte. A férj a termelés miatt az év nagyobb részében a szálláson élt. Itt, mint a török basa, szinte háremet tartott az erre kapható, vagy betört cselédlányokból. Csongrád vármegye négy levéltárában éveken keresztül kutattam az 1723-1843 közötti 121 év bűnpörös aktáit. Ezrével találtam a vonatkozó pöröket, amelyek jó része súlyos ítélettel végződött, mégsem volt visszatartó hatásuk.

A külterületen élés egyik gondja volt a gazdasági helyzet nagyfokú szociális elkülönülése, a kitörési lehetőségek korlátozódása. A becsűjegyzőkönyvekből és a vagyonleltárakból érezek, hogy már a II. József korában bevezetett urbárium hatására, az addig jelentős területet megművelő jobbágygazdák megerősödtek, míg a birtok elaprózódásával az elszegényedők, illetve a föld nélküli zsellérek lecsúsztak. Számukra szinte végérvényesen bezárult a társadalmi fölemelkedés lehetősége.

Szomorúan le kell írnom, hogy ezt a társadalmi igazságtalanságot fokozta az emberi gyarlóság is. "Ázsiai lustaságunk" a hirdetőkönyvekben minduntalan tetten érhető. A gazdák és a földesurak minden nagyobb mezőgazdasági munka idején rendszeresen keresték a szegénységet, hogy az akkori viszonyok között elfogadható bérért végezzék el a betakarítást, szántást, egyebeket. Alig volt rá jelentkező. Az emberek egy része hozzászokott, hogy a téli ínség idején a csűrök megnyíltak, és a szegénységnek hetente ingyen osztottak gabonát. Miért szenvedtek volna érte, ha dolog nélkül is hozzájuthattak? Az egykorú följegyzések meg is említik, hogy azért nem hajlandók dolgozni, mert "büdös nékik az munka"!

A kevésbé szorgalmas emberek éppen úgy a "más zsírján élősködők" rétegét kezdték növelni, mint a kapitalizmus korában egyes gazdák. A két világháború között a társadalmi ellentétek már odáig jutottak, hogy Hódmezővásárhelyen a gazda-cseléd konfliktus adminisztratív javítása érdekében bevezették az ún. cselédbíróságot. Itt azonban mindkét réteg esetében nagyon vigyázzunk az ítélettel. Ennek figyelmen kívül hagyása miatt már annyi visszafordíthatatlan kárt okoztunk saját népünk életében! Egyetlen csoportot sem szabad summásan megítélni. A gazdák között jóval több volt a szorgalmas, cselédséget segítő, mint a csak saját hasznára güzülő. A szegénység zöme szintén becsületesen küzdő ember volt, aki takarékos, tiszta életével elérte, hogy élete alkonyára kis házat és néhány hold földet szerezhessen. Minden emberi sorsot egyedenként kell és szükséges mérlegelni.

Végül szomorú összegzésként leírhatom, hogy a társadalmi, gazdasági helyzettől függetlenül, ahogy a történelemben haladunk a második világháború felé, a parasztság egyetlen rétegét illetően sem kopott a lenézettség. A "büdös paraszt" nem a városon polgáriasodó, a tanyai munkától és élettől mind inkább elszakadó vagyonos típus volt, hanem az a sok száz-ezer család, aki még mindig kint élt és termelt a határban.

Ha ezeket a gondokat vizsgáljuk, a tanyán lakók jelentős részének lelki helyzetére jellemző, állandósuló kudarcérzés már a 20. század közepén kialakult.

Értékteremtés

Az eddig vázolt nem éppen lelkesítő életképet szerencsére sokban kiegyenlítette tanyai parasztságunk megoldó- és ellenállóképessége. A sajátságos tanyai értékteremtés. Itt van elsők a szabadságvágyuk. A parasztember a természet gyermeke. Akkor is korán kel és lehetőség szerint megnézi birtokát, ha az eső eláztatja a kabátját. Lehajol a földhöz és látni, hallgatni akarja, hogy mit kér, mire van szüksége. Azért költözött ki és vállalta a zárt településtől távol eső, sokkal kényelmetlenebb életet, mert ezt pótolta a szabadságérzete, amelyet a tanyán megkapott. Fölötte itt egyetlen úr volt az Isten, aki a természetet alakította körülötte.

Ez a szabadságvágy kezdetben még a tanyatelkén is meglátszott. Kerítést csak hátul, a jószágok elkülönítése és szétfutása ellen húzott. A tanyaház elé féltetőt eresztet, hogy közvetlenül ne a sárba lépjen ki, és az állatok kizárására derékig érő deszkakönyöklőt emelt. Ha kiállt a konyhaajtóba, vagy kiült az eresz alá, messze ellátott a határba, és szabadságvágyát nem korlátozta a bezártság. (Az eresz alját akkor rakta be fallal; a lakóépületbe akkor zárta be magát mindjobban, amikor a háborúk, forradalmak végigzúgtak a tanyavilágon is, és egymást érték a fosztogató, erőszakoskodó katonák, a rekvirálók, végrehajtók, majd a gátlástalanul közösbe agitálók szünni nem akaró hada.)

Itt, az Isten szabad ege alatt éltette tovább a hagyományos parasztelel végső időszakáig, az 1960-as évek közepéig - de már az első világháborúban megtört, még romjaiban is értékes -, a feudalizmusból örökölt és szervezeten, jól működő nagycsaládi rendszert. Ebben több nemzedék élt együtt, egy fedél alatt; vagy ha több tanyában is, de egy kenyéren, az atya birtokát növelve, aki ezért köteles volt minden családtagjáról gondoskodni. Magával semmit sem vitt a sírba. Vagyonutód fiai aszerint osztoztak meg rajta, hogyan gyarapították a birtokot.

Ebben a nagycsaládban mindenki a másikat támogatta. A gyerekek a gondozást nem baby sittertől kapták, hanem anyjuktól. Saját kultúrájukat nem magán tanártól, hanem a családi közösségben sajátították el. Ami a mai korszerű, iparilag fejlett társadalmaknál is megoldatlan, náluk a gondozás természetes volt. A svédek rendre panaszkodnak, hogy az élet utolsó (terminális) időszakában a palliatív hospice (a fájdalmas tüneteket, szenvedést enyhítő) gondozó intézményeikben, minden korszerű orvosi műszert, technikai berendezést, gépeket beszereztek. Ápolók, gondozók, pszichológusok segítik az elkészülődőket. Csak egyet, ami a legfontosabb, nem tudtak számukra még pénzért sem biztosítani, az otthoni környezetben a szerető család gondoskodását, amely évszázadok során minden nagycsaládi kötelékben jelen volt. (Ezt a nagycsaládi köteléket Kínában most verik szét.)

Már a 18. század utolsó harmadában megjelentek a gazdasági naplók. A legtöbb birtokon vezették a kiadásokat, bevételeket. Följegyezték benne a család legfontosabb dátumait: születést, keresztelest, első áldozást, konfirmálást, bérmlást, házasságot, elhalást. Föltűntették, hogy egyik szomszéd, hogyan segített a másikon, a nagycsalád miként vett részt a mellettük élők munkájában, ha idővel szorított a szántás, vetés, betakarítás nehéz földadata. Elképzelhetetlen volt, hogy a határ széthúzzon. Aki ebben a rendben deviáns módon nem vett részt, az magát zárta ki a paraszttársadalomból.

Nagyon fontos volt az egyéni vagyonnövelés. A gazda úgy tudta nagy létszámú családját, és a neki segítő munkásokat eltartani, hogy előre több évre tartalékolni tudott, amikor az Alföldön 7-11 évenként rendre váltakozva aszályos és nedves időszakok következtek. Nemcsak gazdasági, de mentális biztonságot is nyújtott, ha tudták, hogy van értelme küzdeni, mert a munka meghozza eredményét.

A magánvagyon megtartása és növelése az egész világon máig hajtóerő. Ezt nem venni tudomásul, az az emberi természet törvénye elleni véttség, amely a társadalmat pusztítja. Középületek, kutak, iskolák falán olvasható, hányan adakoztak vagyonukból a közösségüknek. Nemcsak maguknak gyűjtöttek. Abba a tálba is helyeztek értéket, amelyből mindenki vehetett. Csongrád megyében Székkutas községet idős Gregus Máté a gyöngye termő talajon hozta létre. Összefogva más gazdatársakkal, pénzükből a fogadott szorgos mezőgazdasági munkásság részére alapítványt tettek, hogy a házasodók hozományt kapjanak.

Megannyi jele van annak, hogy a tanyai népesség önálló szellemi, illetve tárgyi kultúrát és igyekezett kialakítani. Az igazság azonban az, hogy nehéz lenne csak falusi, városi, és tanyai népi kultúrát elkülöníteni. A kint élő emberek a heti piacokon, nagy vásárokon megvették a számukra szükséges, népi mesterek által készített használati tárgyakat, eszközöket. Ezeket magukkal vitték és fölhasználták. Beépítették saját kultúrájukba és megtartották. Amikor a tanyákat lerombolták, a legtöbb gyönyörű, több évszázados kerámia, bútor, kovácmunka stb. az elhagyott házak padlásáról, színeiből került elő.

A tanyai népesség saját kultúráját már a 19. század utolsó harmadától a falusi, városi példa alapján polgárosodva, a korral haladva alakította ki. Csak a vásárhelyi határban több, mint 60 olvasóköri, gazdakör működött. Ha a hozzá közeli tanyai iskolában volt egy kiváló tanító, a lelkeszlakban jó pap, közös eredményként a parasztyerekek nemcsak az alapvető elemi iskolai követelményeket sajátították el, hanem megtanulták az ünnepségeikre a műsort összeállítani és maguk előadni. Nem kellett a városból művészeket hozatni. Mire az iskolapadból kinőttek, az olvasóköri ifjúsági tagozatában akár három fölvonásos népszínművet is betanultak. Egy-egy összejövetelel az egész határ magától megmozdult, senkit sem kellett odahajtani. Büszkéek voltak, hogy az ő gyermekük is helyet kapott egy tanyai színjátszó csoportban. A Gárdonyi féle "lámpás" a tanítón keresztül megszokszorozódott, és maga a tanyai nép vált a szellem őrlángjává.

Ezekből a felsorolt összetevőkből alakult ki egy erős gazdatudat, amely párosult a magyarságtudattal. A parasztság soraiból került ki tömegéhez mérten a legkevesebb hazaáruló, besúgó, másoknak rosszat akaró. Takarékos, jövőt építő

szándékukra egyetlen példát említek, amelyet idős adatközlőm mesélt el. Amikor véget ért az első világháború, és a frontok föloszlásával a katonák országokon keresztül minden irányból rendezetlenül tódultak hazafelé, az első dolguk az volt, hogy elhántták fegyverüket, fűlszerelésüket, vagy a lakosságnak eladták. A legtöbb ember, aki mindazt hazacipelte, amivel fűlszerelték, a paraszt volt. Tudta, hogy neki itthon a puska vagy a szurony inkább káros, mint hasznos lehet. Nem is magának mentette. Naivan úgy képzelte, hogy majd jó lesz a következő katonanemzedéknek. Gondolatban, cselekedetében előre építkezett. Szántó Kovácsként diófát akart ültetni, amely unokáinak terem. A történelem azért cáfolt rá, mert az új norma élettelen, az emberi lélektől idegen elmélet megvalósítását követelte.

A tanyai értékteremtés többet helyezett a megméretés mérlegére, mint az ebből az életmódból származó értéksökkenés. Hitet és lelki biztonságot nyújtott. Hitet Istenben, a természetben, különösen a földbe, mint termőerőbe (Földanya mítosza), és hazát jelentő területbe, ahol élni lehet. Hitet az embertársakba, a családba és önmagukba. Akinek ilyen erős hite volt, az lelkileg is szilárd tudott maradni.

A tanya és gazdaélet fölszámolása, a hagyományos parasztélet elhalása

A számunkra vesztes második világháborút követően, bár jóvátehetetlen, súlyos sebeket kapva, kivérezve, de még a parasztság saját erejében, szorgalmában bízva, darabig úgy gondolta, van remény. Kettős társadalmi folyamat zajlott. A földreform során szétesztették az úri, egyházi és nagybirtokokat. Az évszázados földéhséget pillanatnyilag csillapították. Nagyon sokan tanyát építettek és kiköltöztek. Szerte az Alföldön elindult az egyéni parasztgazdaság kiépítése. Nincstelen cselédek érezhették magukat gazdának. Számukra ez rövid ideig volt fölemelő. Közben 1945-ben megalakult az ország első szövetkezeti csoportja. Ettől kezdve folyamatosan beindult a közös gazdálkodásra agitálás, szervezés. De még mindig maradt választási lehetőség.

Meghirdették az osztályharcot. A valóságtól távolálló ideológia, az országos és helyi politika, valamint az idegen fegyveres hatalom támogató jelenléte beleavatkozott egy természetes társadalmi fejlődésbe. Megindult a "kulákká" nyilvánítás és a kulákküldözés. Németh László egyik elbeszélésében már jóval korábban, saját rokonai példáján keresztül hiába figyelmeztetett arra, hogy benne a középbirtokos gazdáról egészen más kép él, mint ahogy őket "népnyúzó, mások zsírján élősködő falusi ellenségnek" bélyegezték. Maga is vidéki szilenciumra kényszerült.

1950-től elindult az első szövetkezetbe terelés, a tanyavilág fölszámolása, és a gazdatársadalom ellehetetlenítése. A folyamatot az 1956-os forradalom késleltette, de az erőszakos kolhozosítás második hulláma 1960-tól megújódott. Minden határban volt olyan számottevő, példaadón gazdálkodó, szorgalmas gazda, aki családjának jobb életminőséget tudott teremteni, mint a többiek. A parasztok jelentős része őket követte, kisebb részük irigyelte, és kárörvendően figyelte kiszorításukat.

Két okból is ezeket a középparasztokat kellett elsőnek tönkretenni. Elsősorban azért, mert legjobban ők őrizték a nacionalistának, sovinsztának bélyegzett gazda- és magyarságtudatot. Ezeknek a fogalmaknak, és a vele járó gyakorlatnak semmi keresnivalója sem volt az idegen, internacionalista társadalom kialakításában. Másfelől, az alakuló szövetkezeteknek semmije sem volt. Kezdetben a legszegényebb réteget sikerült összetoborozni. Kellott a föld, az igavonó állat és a szerszám. A "kulák" jól fűlszerelt tanyája biztosította a szövetkezeti központokat, telephelyeket és a termelés háttérét. Ezért kifelé a törvényesség látszatát fönntartva, minden áron meg kellett szerezni.

Elindultak a kulákpörök, a gazdasági vétségek bizonyítása. A dűlőbiztosok, rendőrök, majd az ÁVH állandó zaklatásával, félelemkeltésével elérték, hogy a tanyavilágban a rettegés vált úrrá. Ugyanakkor provokáltak, bujtogattak is. 1948-49-ben az Orosházáról a vásárhelyi Pusztán át Szeged felé terjedő dél-alföldi fehérgárdista mozgalomban zömében fiatal gazdákat vontak be, hogy "a szocialista rendszer fegyveres megdöntésére" földalatti hálózatot hozzanak létre. Amikor a csoportosulás kezdett kiteljesedni, "téglákat", besúgókat építettek be. A mozgalmat 1950 augusztusától négy hullámban számolták föl. A megtorlás kegyetlen volt. Kivégzések a szegedi Csillag börtönben, embertelen kínzatások az ÁVH székházak alagsorában, kényszermunka bányákban, az inotai erőmű építésénél stb. A legkülönbözőbb vádak miatt hamarosan az egész határ a börtönökben, és azokban a kényszermunka-táborokban sínylődött, ahová elhurcolták őket. Azok sem jártak jobban, akiket családjukkal együtt valamelyik Isten háta mögötti pusztaságba telepítettek ki, a teljes testi lelki leépülésre kárhoztatva. Gyanússá vált, aki az üldöztetésből ideiglenesen kimaradt.

A fölszámolás és annak végrehajtása között területileg különbségek mutatkoztak. Ha tanya vagy parasztellenes rendelkezés született, a Viharsarokban azt tovább élezték, míg például Bács-Kiskun megyében tompítani igyekeztek. A Kecskeméten megjelenő Petőfi Népe 1972. nov. 4-i száma a Petőfiszálláshoz tartozó péteritői tanyai iskoláról ezt írta: "Felvirradt a nap, amikor méltó külsőségek közepette ebben a jelenleg 45 kisdíákot nevelő intézményben - a hosszabb távon fennmaradó tanyai iskolák sorában utolsóként, a 81-ikben is - felragyogott a villany áldásos fénye."

Csongrádot hol "Pol-pot", hol pedig "Kuo-mocsin" megyének csúfolták. A tanyai iskolákat "körzetesítették". A kisgyerekeket a városokban ún. hétvégi kollégiumokban helyezték el, vagy naponta buszon behordták. A külterületi tanodákat lebontották, illetve a szövetkezeteknek adták tárolási célra. Nagyon sok tanyai család azért vált meg önként a tanyájától, mert lelkileg nem tudták elviselni, hogy a kisgyerekeiket elválasztották tőlük.

A politikai végrehajtás területi különbsége abban is megmutatkozott, hogy a tiszántúli szántóföldeket a megalománikus birtokhasználat következtében egybe lehetett szántani, és miután rajta a tanyákat fölszámolták, végelláthatatlan barázdákat húzni. Ezt az eljárást a Duna-Tisza közötti homokhátságon, ahol szőlő- és gyümölcskultúra honosodott meg, nem lehetett alkalmazni. Itt a III. típusú szövetkezeteket kellett meghonosítani, és a népességet a tanyákban megtűrni. Míg a szántóföldi növénykultúrát géppel lehetett művelni, aratni, betakarítani, a szőlőt és gyümölcsöt állandó helyben lakással, igen sok, naponkénti kézi munkával kellett gondozni.

A gazdasági és lelki megtöretés egymással párhuzamosan folyt. Példaként vizsgáljunk néhány módszert Vásárhelyről. A kopáncsi tanyavilág legrangosabb gazdája Tárkány Szűcs István volt. Előbb a megyei napilapban indult a család ellen sajtóhadjárat, majd több alkalommal elvitték és kegyetlenül összeverték. A legutolsó megkínzása olyan mértékű volt, hogy meghalni haza adták. Másnap belső vérzéseiben kiszenvedett.

Éjszaka körbefogták a tanyát. A gazdát alsónadrágban betuszkolták a fekete Pobjedába, és a sötétben hajnalig a birtoka körül autóztak vele, miközben ütötték-verték. A szerencsétlen nem tudta, hol járnak. Úgy hatott, mintha a családjától távolodna. Amikor kivilágosodott, megőszülve kidobták a bejáróra. A Csongrád megyei Székkutas rendőrsére bevitték a határ két legidősebb és legtekintélyesebb gazdáját. Szembe állították őket és egymás arcába kellett köpködni. Amikor hazakerültek, az egyik még akkor este fölakasztotta magát, a másik megzavarodott. Az egyik gazda nem akarta tanyáját elhagyni, amikor fölszólították a költözésre. Megelevenedett Kőmíves Kelemen Déva vári legendája. Midőn az egész család a tanyában volt, a bejáratú ajtót odaszállított bútorokkal eltorlaszolták, "befalazták" őket. Éjszaka, hogy észre ne vegyék, mindenüket hátrahagyva, az ablakon keresztül menekültek el. Tanyájukat, ingóságukat soha többé nem kapták vissza. Néhány év múlva, amikor arra mertek menni, már a romjait sem találták. Beszántották.

Korábban a törzsi társadalmaknál volt ismert az ún. voodoo halál. Amikor valaki főbenjáró bűnt követett el, arra a sámán rámutatott, hogy nincs tovább rád szükség. Nem volt más lehetősége, mint befeküdt a kunyhójába. Napokig nem ivott, nem evett és ott halt meg. Ez a "voodoozás" két formában is előfordult. Hócsi Istvánnak Vásárhely szőrháti határában takaros tanyája volt, amely kellett a szövetkezetnek. Csereingatlanként följárlottak neki egy düledező, ócska épület együttest. Az öreget háza népével ide átköltöztették. A gazda nekilátott a tanyát rendbe hozni. Számítottak a szorgalmára, ez lett a veszte. Egy év múlva elkészült a tanyával, mire az övét tönkretették. Visszaköltöztették és az öreg családjával újra javítgatni kezdett. Ez a cirkusz többször ismétlődött. Amikor utoljára akarták a tanyájából elüldözni, este azzal búcsúzott el az övétől, hogy "abba a bagolyvárba többé nem megyek", amit adtak volna helyette. Behúzódt a szobájába. Felöltözött ünnepi viseletébe: fehér bőgatyába, fekete kabátba, amelyben esküdt, és az ágyába lefeküdt. Reggel, amikor jött értük a vontató, hogy ismét elköltözteti őket, a menyé halva találta. A körzeti orvosi jelentés szerint, "szívgyengeség" végzett vele. A nép így fogalmazott: "bánatában meghasadt a szíve."

A vásárhelyi Pusztán nem egy eset volt, hogy a család a lehetetlenné vált életkörülmények miatt hazaköltözött a városba, faluba. Az öreg, aki ott született, a birtok már a nagyapjától kezdve öröklődött, nem hagyta el a tanyáját. Hiába próbáltak ráhatni, egyedül is kitarzott. A tanya a gondozatlanságtól hamarosan használhatatlanná, romossá vált. Ezen a tájon nem volt bűdös barlang, sem kopár hegy, ahová a családból, társadalomból kiszorult öregek maguktól elmentek, vagy föl vitték őket. A tanyaház elé maguk rakták ki a gondolkodóséket és abba ültek bele. Darabig az egyre gyérülő szomszédok még vittek nekik ételt, de tudták, hogy menthetetlenek. Azt mondták, "úgy ülnek ott, mint Dózsa a tüzes trónon". Egy nap azután eljöttek értük azok, akikhez elkíváncsoztak. Az arra járók látták, hogy a gazda már beszél velük. Sejtették, hogy éjszaka fölviszik lelkét maguk közé a tetejetlen fára. Másnap reggel már csak a teste görnyedt ott a székben, a pusztaságban.

Az otthonmaradt, mindenüktől megfosztott gazdaasszonyok, lányok a határban a legalpárabb és legnehezebb munkákat kapták. Trágyát hordtak, árnyékszék ürgödrét pucoltatták ki velük, betonozásnál segédmunkásként dolgoztak, csatornákat, traktorra ültették őket és így tovább. Az egykori cselédségből olyan embereket toboroztak, akik bevallásuk szerint a gazdáktól szenvedtek. Ezekből helyi vezetőket neveztek ki, és a munkásként rájuk bízott egykori gazdacsaládokon teret engedtek bosszújuknak.

Az elképesztő példák sora kifogyhatatlan. 1962-re a gazdátársadalom gazdaságilag tönkrement, mentálisan leépült. A tanyákat fölszámolták, beszántották. A Vásárhelyi közel 7000 tanyából legfőljebb néhány ezer maradt, de ezek zöme is újonnan épült szövetkezeti, állami gazdasági épület volt. Az emberek beköltöztek a településekre és a munkaképes fiatalok elhelyezkedtek iparban, kereskedelemben, közlekedésben stb. A család széthullott. A nép ismét szépen

fogalmazott: "'szélfúttá' családdá váltunk". Már csak érzelmi vagy tudati kapocs maradt köztük. Az együttélés megszűnésével még az összetartozás érzése is gyakran formálissá vált. Beolvadtak a "kenhető tömegbe", amelyik minden választáson 97 százalék körüli eredménnyel a Hazafias Népfront jelöltjét állította vezetőjének.

A mai "tanya" lakóinak mentális jelene

Ha a "társadalmi pokolnak" vannak bugyrai, szomorúan kell leírnom, az eddig vázoltaknál nem lehet megállni, és a jelenben mélyebbre kell jutni. Ennek az állapotnak a kulcsszava: a rosszul sikerült rendszerváltás. Amikor ezt Antall József miniszterelnök úr szemére vetették, mérgében vagy elkeseredettségében állítólag azt válaszolta, hogy "tetszettek volna forradalmat csinálni!" Két vesztes világháború, forradalmak, gyakori rendszerváltások, terület- és népességcsökkenés után már csak egy polgárháború hiányzott volna a kivérzett magyarságnak, és a magyarságtudatunkat egyre jobban elkopva, de jelképesen még mindig tartó parasztságnak.

Maradt egyáltalán parasztságunk? A régi értelemben nem. A hagyományos paraszttársadalom az 1960-as évek közepére végleg és visszafordíthatatlanul megszűnt. Koromnál és érdeklődésemnél fogva abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy még beszéltem olyan gazdákkal, akik ennek a világnak hagyományait ismerték és őrizték. Ugyanakkor túlélésem következtében abba a szerencsétlen helyzetbe kerültem, hogy évtizedeken keresztül láttam szörnyű vergődésüket és hol lassúbb, hol hosszabb elmúlásukat. A klasszikus néprajzi vagy szociológiai értelemben vett gazdátársadalom kimúlt. Néhány veteránja túl a 90 éven már többnyire alkalmatlan az emlékezésre. Mi történt az utódokkal?

A rendszerváltás után, a kárpótlási törvény végrehajtása nem sikerült. Az akkor még élő idős emberek, vagy a többnyire más szakmában dolgozó utódaik kárpótlási szelvényeiket vagy elkótyavetyélték és ügyeskedő emberek fölvásárolták, vagy az értük járó földet nosztalgiából váltották ki. Kevesen kapták vissza az elvett eredeti telküket. Vásárhely határában az 1950-es évektől létesült ipartelep például a legjobb minőségű földekre települt. Ma termelési és értékesítési gondokkal vergődő gyárak állnak rajtuk. Fölszántani már nem lehet. Az egykori földtulajdonosok lelkük számára idegen földet máshol kaptak, több darabba, amelyek megmunkálása egyre nehezebb és gazdaságtalanabb a növekvő üzemanyag árak és a jókora távolságok miatt. Még a régi értelemben vett 40-50 holdas "kulákbirtokok" is naivan kevésnek bizonyulnak az új termelési rendszerben, ha versenyben akarnak maradni. A kisbirtokok egymás után mennek tönkre. A bizakodó beművelők még összerakták minden addig megtakarított pénzüket, hogy a termeléssel újra indulhassanak, most az is elveszik. Nőttön-nő a depresszív tünetcsoporttal kezelt, tönkrement, kilátástalan helyzetbe került földtulajdonosok és gazdálkodók száma.

Nagy gond, hogy ahol még van lelkesedés, nincs pénz a fejlesztésre. A bankhitelek és a kamat-föltételek számukra többnyire elfogadhatatlanok. Nem mernek eladósodni A türelmetlen társadalom nem adja meg a lehetőséget, hogy akkor kezdjék meg a törlesztést, amikor előbb a birtok jövedelmezővé válik. Ha egymás után több rossz gazdasági év következik, jön a foglalás, árverés, birtokelkobzás. Mivel nincs biztonságos gazdasági támogatási rendszerünk, a mezőgazdaságból nehezen lehet megélni. Nagy a kockázat.

A tanyai gazdálkodás következő megoldatlan gondja, hogy a korszerű intenzív (belterjes) termelésre nehezen tudnak átállni. Sem a kellő szakmai tudás, sem a hozzá szükséges anyagi fedezet nincs meg. Évszázadok óta jóformán csak nyersanyagot állítottak elő. Hiányzik a hozzá szükséges földolgozó ipar, ami volt, tönkretették. A termékeiket olcsón kell eladniuk. Akik - többnyire külföldön - földolgozzák, azok élvezik a hasznát. A termékértékesítés nehézkes vagy nem működik. Még mindig azokat a mezőgazdasági árucikkeket igyekszünk előállítani, amelyekből a világpiacon túleredmény van.

Bármit hozunk léte, a termékeink értékesítése hazai körülmények között is nehéz. Ez kezdődik a beszállítás költségeivel, a rossz és be nem tartott szerződésekkel, a termelő és a fogyasztó közé beépült ingyenélők hadával, akik az árakat megsokszorozzák a településen lakó, kiszolgáltatott, bérből élő embereket sújtva, a saját hasznukat növelve. A termékek egy része nem éri el a nemzetközi, az utóbbi évektől kezdve az EU minőségi normákat. A csomagolástechnikánk elmaradott.

Nincs közbiztonság. Kezdetben csak a megélhetési bűnözés terjedt. Mára szervezett tolvajok hada, maffiák járják az egyre néptelenebb tanyavilágot. Kilesik, mikor mennek el hazulról. Kamionnal, teherautóval beállnak a tanyaudvarba, és a lábas jószágtól kezdve a bútorig mindent elvisznek. Ismerősöm jókora bankhitelt vett föl egy öntöző berendezés megvásárlására. Mivel a területen alig van tanya, megszűnt a szomszédok szemmel tartása. Könnyű bármihez hozzájutni, amit a termelőhelyen kénytelenek hagyni. Egyetlen éjszaka mindent leszereltek az eszközről és elvittek, ami mozgítható volt. Több millió forintos kárt és teljes csődöt okozva a gazdának. Mára a jóléti bűnözés került előtérbe. Az erőszakkal, munka nélkül történő vagyonszerzés és gyors meggazdagodás.

Filmet forgatunk a vásárhelyi Pusztán. Kerékpárral szeretnék kimenni, hogy közben nézelődhessek. A rezervátum fiatal

szakembere harckocsinak beillő terepjáróval visz a helyszínre, mert az elhagyott tanyavilágban egyedül nem biztonságos. Vásárhelyen a Szikáncs nevű határrészt évtizedekkel ezelőtt úgy ismerte meg az ország, hogy itt kerültek elő az arany solidusok. Most arról vált hírhedté, hogy néhány évvel ezelőtt egy idős tanyai házaspár, akikről nem létező pénzüket követelték, viviszekciót hajtottak végre: élve darabokra vágták őket. Legtöbbször már nem mernek a tanyán kint aludni, állandóan ott tartózkodni. A rettegés és félelem a mentális egészséget tovább pusztítja.

A közös gazdaságok az utakat tönkretették, beszántották. Az új, pormentes utak, többnyire üres istállókhöz, otthagyt szövetkezeti telephelyekre vezetnek. Utak futnak a földek között a semmibe. Nincs üzlet, vegyesbolt, villany, csatornázás, egészséges ivóvíz. A korábbi, nem megfelelő technológiával végzett olajbányászás és földgázkinyerés következtében (Algyő, Kardoskút környéke) a dél-alföldi tanyák ázott kútjaiban elapadt a víz. Sok tanya azért maradt lakatlan, mert az állatokat nem tudták itatni.

Nincs iskola, kevés, az olvasóköri, közösségi épület, szórakozási és ismerkedési lehetőség. A legszükségesebb segítség: orvos, rendőr, mentő, tűzoltó a járhatatlan tanyákat meg sem tudja közelíteni, vagy késve érkezik. A fiatalokat ezek a körülmények elrettentik. Az elkezdett tanyaépítési lendület megtört. Senkit sem lehet arra kötelezni, hogy családjával együtt embertelen körülmények között, kilátások, tervbe vett kommunális fejlesztések nélkül kitelepüljön a nagy semmibe, a szabad ég alá, az elemek erőinek, és az újra kialakult betyárvilág kénye-kedvének kitéve.

A mai tanyai népesség

A népesség megoszlását területileg és művelési ágazat szerint ismét külön kell vizsgálni. Egészen más a helyzet azokon a Duna-Tisza közötti területeken, ahol korábban a III. típusú szövetkezetek honosodtak meg. A gazdák tanyái itt viszonylag szép számban megmaradtak. Folyamatosan lakhatták és korszerűsíthették. A család, vagy a háztáji gazdaság gyarapodásával állagmegóvás címén titokban még bővíthették is. A régi utak jelentős része szintén megmaradt, sőt az úthálózatot növelni is tudták. Az 1970-es években megindult villamosítás, és a meghagyott iskolák szintén lehetővé tették a helyben lakást. Így a rendszerváltásra olyan tanyarendszer alakult ki, amely megfelelő további fejlesztés során alkalmas lehet az EU követelmények szerinti termelésre és kintlakásra. Mivel a régi gazdákat nem üldözték el, ezek fiai, unokái tovább tudták folytatni a tanyai termelést. Itt a régi parasztság utódai élnek ma is. Mivel tanyára ezen a vidéken a jövőben is szükség lesz, várható, hogy "farm jellegű", lazán szövetkező, családi gazdaságok hálózattá alakulnak be a területet. Ők már sohasem lesznek parasztok, hanem mezőgazdasági vállalkozók.

Egészen más a helyzet a "tanyátlanított" Viharsarokban, ahol a mezőgazdasági lakosság jóval szegényebb maradt. Telephelyek épülnek ugyan a nagy magángazdaságok területén, de ezeken nincs lakóház, sem várható kitelepedés, legfőlegbb vagyonőrök és időszakos mezőgazdasági dolgozók. A birtokot gyakran szögesdróttal veszik körül, és belül a véredek szabadon kószálnak. Ezek azok a munkahelyek, amelyeken termelés folyik, de a családi életnek nem ez a bölcsője. Lelkileg az itt dolgozó emberek nem is kötődnek ide. Földszeretetről szó sincs, pedig a hagyományos paraszti termelésnek ez volt a legfőbb hajtóereje. Számukra egy a fontos, hogy a termelés és eladás jól működjön. Ez a régebbi mezőgazdasági vállalkozókból és bér munkásokból áll.

Maradt ugyan több olyan tanya is, amelyeket a városi értelmiség vásárolt meg és átalakította hobbi-tanyának, de ezeknél nincs piacra termelés. Hangos házi bulik, erkölcsileg olykor kifogásolható összejövetel és tevékenységek színterei, amelyek a zárt településeken föltűnnének és a szomszédok sem tűnének; illetve kifelé a teljes elzárkózás jellemző rájuk, amely elképzelhetetlen volt a hagyományos tanyai életben. Idegen testek a határban, mint szálla, vagy porszem a nyitott szemben. Táblák jelzik, hogy "Privát terület. Belépni tilos!" Ehhez az üdülőrészhez csak mint vagyonhoz kötődnek. Lelki kapocs nincs. Ha jobbat találnak, azonnal adják-veszik, hiszen nem itt születtek, a családnak nincs hozzá kötődése.

Egyre kevesebb azon tanyák száma, ahol a régi parasztvilág utolsó sarjai még kitartanak. Ők megfáradt, tehetetlen és kiszolgáltatott öregek, akiknek nincs hová menniük. Igényük sincs már, vagy az elmúlt fél évszázad során a lét alapjaira visszaszorították. Gyermekük a zárt településeken más munkakörben dolgoznak, legfőlegbb a szülőkre való tekintettel hét végén mennek ki segíteni, de a tanyába végleg nem költöznének ki, és nem vállalnák az itteni életmódot. Szomorú, de az ő lelki kötődésüket kiölték, az unokákat pedig meg sem tanították a föld szeretetére. Földanyáról legfőlegbb a középiskolai történelemórán mint mitológiáról hallanak.

A kellő támogatottság és az infrastruktúra hiánya miatt haldoklik a nem régen beindított családi gazdálkodás. Az egyedül lévő kis közösségek nem tudnak a tanyán gyökeret verni. Még ha anyagilag képesek lennének is rá, családostól nem költöznének ki, egy jóval alacsonyabb minőségű életszínvonalat és társadalmi elszigetelődést vállalni. Kísérletek születtek, hogy társulással, laza, tehát nem ideológia alapján erőltetett szövetkezeti csoportosulással, hanem saját elhatározásból összeadott vagyonalappal kezdjenek el valamilyen szinten közösen gazdálkodni. (TÉSZ-mozgalom.) A terhek, a kibontakozás reményének ködös távlata legfőlegbb a rendszert tartja még együtt, mivel jobbat nem tudnak, de

közös tanyabokrot létesíteni, vagy elkülönült, de egymáshoz közeli szomszédságot nyújtó tanyákat építeni nem tudnak, és e gondok miatt nem is mernek. Ennek a rétegnek a lelki kötődése a tanyás gazdálkodáshoz ingadozó. Ha a társadalmi segítség megfelelő lenne, lelkiileg rá tudnának hangolódni. Ez a réteg ugyanis nem várja a sült galambot a szájába, a kibontakozásért maga is tenne valamit, ha hagyják.

A rendszerváltás előtt ismert volt a szocialista faluépítés ideálja, az "egy falu egy szövetkezet". Amikor ez az elmélet kezdett végre működni; amikor a külterületen élő és dolgozó embereket már hagyták végre munkájuk után megélni, ismét ideológiai alapon, csak ellenkező előjellel és oldalról, a jól működő szövetkezeteket is szétverték. A tűzhöz közelülő vezetőség fillérékért megvásárolta és "magánosította" az értékeket (munkagépeket, lábas jószágot). Megszerezte a legjobb földeket, és ott hagyta a magát "privatizálni" képtelen, nincstelen tagokat, akik azóta is vergődnek, vagy csődbe kerültek. Ők beosztott munkások voltak, akik a mezőgazdaság egy-egy részfeladatát látták el. Nem értenek az átfogó, több termelési ágat üzemeltető gazdálkodáshoz. Így, vagy úgy, a szövetkezetek szétverésével a kis falvakban és jórészt a tanyavilágban megszűnt az egyetlen, tömegnek kenyeret adó munkalehetőség. Családok ezrei kerültek munkanélküli sorba, akik megfelelő társadalmi segítség nélkül képtelenek saját életükön jobbitani. Lelki kötődést a munkához és munkahelyhez éreznek. A megélhetést keresik. Egykori nosztalgia kevésbé köti őket a földhöz, tanyához.

A tanyavilágban gyarapodik azoknak a szegény, munkanélküli, iskolázatlan, vagy kis alapképzettségű, nagy családoknak a száma, akik a zárt településeken nem tudnak megélni, a bérlet költségeit fizetni, esetleg ki is lakoltatták őket. Kezdetben a tanya körül kézi erővel saját fogyasztásra termelni kezdtek. Hamarosan rá kellett jönniük, hogy ehhez sem értenek, bele is untak, és fokozatosan fölthagytak vele. Tengődnek a munkanélküli segélyekből, a kukázásból, alkalmi munkákból. Nekik semmilyen lelki kötődésük nincs a tanyához.

Végül van egy réteg, amely lumpenekből, munkakerülőkből áll. Elhagyott tanyákat feltörtek és törvénytelenül beleköltöztek, vagy már erőszakosan nem is kellett hajlékot szerezni, mert az romosan, kifosztva ott állt előttük. Fejlesztés, újra építés, gondozás, netán termelés itt sincs. Ha éppen nem alszanak, civakodnak, vagy isznak, járják a környéket, és amit a szemük meglát, a kezük nem hagy ott.

Nincs olyan fejlett társadalom, amelynek ne lenne meg a maga társadalmon kívüli rétege. Az ide tarozók elvből vagy lustaságból nem is hajlandók az együttműködésre; család-, csoport- vagy ország-fejlesztésre. Ezek a tanyalakók szubkultúrát képeznek. Életformájukat sem humánus segítséggel, sem törvény szabályozta tiltással, büntetéssel nem lehet megjobbitani. Ha szétosztják, vagy segítik őket, mindent fölélnek, más helyen ismét összeverődnek, és a maguk választotta világát - miután csak ebben érzik magukat jól - újraalkotják. A tanyán lakást legfőljebb, mint a közteher viselés és a bűnüldöző hatóságok elől való elrejtés lehetőségét tekintik, de mentális kötődésre képtelenek.

A jelen mentális elemzése

Az itt leírtak szabad előadás formájában 2003. márc. 7-én, Hódmezővásárhelyen, a "Lelki egészség a vidéki Magyarországon" című országos konferencián hangzottak el. A tudományos ülés kezdeményezője a kiváló pszichiáter, dr. Grezsa Ferenc, a Magyar Mentálhigiénés Szövetség elnöke volt. A két napos előadás- és vitasorozat után igen szomorú kép alakult ki az egész vidéki életről. Néhány példát emelek ki.

Kossuth Lajos alföldi toborzó útja során 1848, október 4-én tartott gyűjtő beszédet Hódmezővásárhelyen. Az akkor még nem nagy lakosságszámú városnak 1849 júliusáig 666 katonát kellett volna a honvédseregbe kiállítani. Ezzel szemben 825 személy állt hadba. Ez a 159 többlet - amely igen komoly létszámnak felelt meg - úgy jött létre, hogy a 16-17 éves pelyhes állú legények a sorozók előtt letagadták korukat, hogy "Kossuth-katonaként" a hazájukért és szabadságukért harcoljanak. Egy későbbi, ún. reprezentatív vizsgálat kiderítette, hogy a bevonultak mintegy 79 százaléka paraszt volt (122 fő közülük napszámos), aki a földjét, vagy a rajta dolgozó családját védte.

Kórházi kollégáim, akik a mai katonaállításokon mint sorozó orvosok vesznek részt, elmondják, hogy milyen nehéz honvédek való fiatalot találni. A legtöbb testileg alkalmatlan. A 18 éves fiatalnak például már alig van foga, állandó allergiával küzd, gyarapodik a cukorbetegség, szívbetegek száma stb. A másik jelentős réteg nem is akar katona lenni. Számára a család, haza védelme mesének hat. Nem érzi át, miért kellene és miért éppen neki áldozatot vállalni. A mai fiatalok között már alig van paraszti munkát végző. Ők kevésbé tiltakoznak a bevonulás ellen.

Vizsgáljuk meg az "Ép testben ép lélek" mondás mai jelentését.

2002-ben az országban valószínű elsőnek Hódmezővásárhelyen készítettek átfogó egészségpszichológiai térképet. A kérdező biztosok (erre fölkesztett védőnők, szociális munkások stb.) térképpel a kezükben végigjárták a város utcáit, és a még meglévő tanyákat. Összesen 21.296 fő 18 éven felüli lakost kérdeztek ki. Ez azt jelentette, hogy a város 48.438

főnyi lakosát véve alapul, minden családhoz eljutottak. A kiértékelés alapján az önkormányzat látja, hol vannak azok, akik különféle segítségre szorulnak, és melyek azok a területek, ahol a rászorulóknak halmozottan élniük kell. Ez a város igyekezett megismerni az "Ép testben" szöveg mai helyi tartalmát.

Eddig sem Vásárhelyen, sem az országban nem készült átfogó mentális térkép, hogy vajon lelkileg milyen állapotban van a magyar népesség? Csak feltételezések vannak. Több fölmérés jelenleg is folyik. Egyikéről dr. Réthelyi János, a SOTE Magatartástudományi Intézetének munkatársa számolt be: "A vidéki lakosság testi-lelki állapota" címmel. Az egyébként kiváló vizsgálat még nem teljes. A fővárosban kerületenként is más a helyzet, és együttesen is jelentősen eltér a vidékétől, de ezt még bizonyítani kell. Minden esetre, elindult a folyamat, hogy a mondás második részére is választ nyerjünk: "ép lélek" lakozik-e köztünk? Az eddigi fölmérési eredmények - például a közismert öngyilkossági hányszor - máris elszomorító képet nyújtott. Kérdés, kit érdekel ez, és ha végre az egész lakosságról kezünkbe lenne a mentális térkép, vajon mit kezdenénk vele?

Létrejött a telefonos lelkisegély szolgálat. A lelkileg szorult (krízis) helyzetben lévő emberek díjmentesen hívható telefonszámon a nap minden órájában ismeretlenül és névazonosítás nélkül vigaszt kérhetnek egy, a drót másik végén erre alkalmas személytől. Ez a segítségnyújtási lehetőség nagyon fontos vívmánynak értékelhető - bár a telefon nélküli tanyák, amelyeken ez a szolgálat a legfontosabb lenne, eleve kiesnek belőle -, és mind a kérdezőnek, mind a válaszadónak segítséget jelenthet az anonimitás. Ez a módszer talán mégsem a legemberibb.

A reneszánszban a művészetek elérték addigi csúcspontjukat, és a mai alkotók is még mindig belőle táplálkoznak, függetlenül attól, hogy kifejezőmódjuk, stílusuk, gondolkodásmódjuk ettől már teljesen eltérő. Amikor az 1400-1500-as években valaki egy híres mesternél tanulóként jelentkezett, az volt az első fölvételi próba, hogy tud-e, és milyen szinten fejt, illetve kézfejt rajzolni. Minden érett személyiség felelős a saját arcáért és kezéért, mert e kettőnek együttes ábrázolása alapján alakítható ki a portré.

Dr. Benedek István orvos-író egy tévéelőadásában az empátiáról, a beteg helyzetébe való beleélésről beszélt. Elmondta, hogy az orvosnak milyen fontos ma is, hogy lássa a hozzá forduló embert. Amikor belép a rendelőbe, már akkor kezdődik a kölcsönös kapcsolat kialakítása és ez nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az orvos segíteni tudjon, a beteg pedig bízzon gyógyítójában. Látni kell a páciens arc- és kézjátékát, szemének, mint lelki tükrének fényét vagy megtörtségét. A betegnek éreznie kell, hogy orvosa segítőkész. Vagyis mindkettő számára kölcsönös hitre van szükség ahhoz, hogy jól tudjanak együttműködni. A telefonnál hiányzik ennek a hitnek a kialakulása. Az élettelen drót a személyiség mentális üzenetét nem tudja megfelelő empátiával és erővel közvetíteni. Mindezt azért kellett elmondanom, mert az ismert és fontosabb idézett szöveg a bajban lévő ember számára gyakran csak a telefonkészülék fogódzóját, de nem a lelki portré megalkotását nyújtja.

Akár egy telefonos párbeszédből, akár egy országos fölmérésből kitűnne-e például, hogy a ma hazánkban élő nemzedékek sorában hány érett személyiség van, és ebből hányan élnek tanyán? Az egész említett vásárhelyi konferencia végül is az individuum, a 20. század végére elmagányosodott, és elbizonytalanodott, érési folyamatában megrekedt személyiség körül zajlott. Bármilyen elágazó témakört érintettünk, vissza kellett térnünk a megtépzott, éretlen, a családi válásokat gyarapító, kiutalt személyiséghez, mint "kulcshoz", amely majd a jövő nemzedéket kénytelen formálni. Milyen lesz az a társadalom? Megállhatunk-e a korábbi, ismert megállapításnál?

"Az ember bio-, pszicho- és szociális lény" - hirdeti joggal a pszichológia. Vagyis "Az ép testben ép lelket" ki kell egészítenünk "az ép társadalom" fogalmával, amit eddig nem tettünk. Az embert holisztikusan, egész környezetével együtt kell vizsgálni. Nemcsak az egyedet, kívül-belül a személyt szemléljük, hanem azt is, hogy milyen az a társadalom, amelyben él, és amelyben olyanná vált, amilyen! E három alapföltétel: "ép testben ép lélek csak ép társadalomban jöhet létre", és az embert ez határozza meg, ebben érhet meg teljes személyisége.

Életem 64 éve alatt - anélkül, hogy bármilyen politikai tömörülés elkötelezettjévé váltam volna - szólítottak már "pajtásnak, bajtársnak, elvtársnak, polgártársnak, úrnak", a legújabb címkézésem alapján viszont "adóalany" vagyok. Vagyis a társadalom, politikai berendezkedésétől függetlenül, már nem polgárának tekint. Nem vagyok "személyiség", legföljebb éretlen alany. Egy a tömegből, akit mint masszát oda lehet kenni, ahol hézagot lehet vele betömni; akinek az a legfőbb föladata, hogy emelkedő adóját befizesse. Ez ellen már nem is tiltakozunk, hiszen ez lett az imprinting - ahogy a gyermekpszichológia nevezi a bevésoedést - és természetes, hiszen már a szüleinktől is ezt a magatartást örököljük, ezért számunkra ez lesz a követendő norma.

Ezen elmaradhatatlan fejtegetések után kell visszatérnem előadásom tárgyához, a jelenlegi tanyai parasztság mentális életéhez. Évszázadokon keresztül ez a paraszti réteg tartotta el az ország egész népességét. Az a terebélyes fa volt, amelynek gyökerei mélyen a földbe kapaszkodtak, ezért biztos segítséget nyújtott. Innen, a gyökerekből táplálkozott a magyar kultúra. A középosztály utánpótlása volt a polgárisodó paraszti rétegből kivált urbánus népesség. Nem

véletlen, hogy Németh László éppen Hódmezővásárhelyen jelentős saját összegből létrehozta a kiváló tanyai tanulók Cseresnyés Kollégiumát a két világháború között. A baj mindig akkor kezdődött, amikor a szállások népe, a tanyai lakosság időszakosan már nem, vagy nehezen tudta eltartani az ország lakosságát. Az az elégedetlenségből pattant szikra, amely a határban, az eldugott tanyák között éledt föl, a városba terjedve okozott pusztító tüzet.

Önemésztő magatartásunkra jellemző volt, hogy 1514 óta mindig azt a parasztságot áldoztuk föl, akiből éltünk. Az 1910-es népszámlálás szerint, az alföldi mezővárosok jelentős részének lakossága egyharmad, itt-ott fele részben a tanyákon élt. Mindkét világháborúban ők voltak a lövészárkokat és a katonai tömegsírokat megtöltők nagyobb tömege, mert a parasztot senki sem sajnálta; "minket hajtottak az első tűzvonalba megdöglenni" - fogalmazta tömören egy idős vallomástevőm. Hódmezővásárhelyen mindkét világháborúban mintegy 3.000-3.000 fő veszteség volt. Ezek zömét a parasztság tette ki. Egyetlen mentségünk lehet, hogy a világpolitikát nem mi irányítottuk a magunk kedvére.

A 20. század második felében, különösen 1990 óta országunkon belül is kialakult a jóléti politizálás. Elmosódnak a párthatárok. Kezdetben polarizálódik a két nagy tábor, de valójában már nem arról szól a nóta, hogy jobb, vagy baloldali kormányoz-e. 1990 óta a negyedik kormány váltja egymást. Melyik tett a parasztság megmentéséért legalább szükséges keveset? Ígérek és felelős intézkedések láttak napvilágot. Szóban és papíron sok bölcs gondolat született és halt el. Amit az egyik kormány adott, a másik elvette. Hol a közöst, hol a magángazdaságot támogatták, illetve rombolták, mintha egyikben, is másikban is nem a dolgozó parasztréteg élne. A parasztságot most is föláldozták a szűkkeblűség és a sehová sem vezető ideológiák oltárán.

Aki ma hordóra lép ígét hirdetni - és ha bekerül a Parlamentbe -, első tevékenysége, hogy saját jól jövedelmező fizetésének további emelését a létminimumon élő száz-ezrek elképesztésére megszavazza; pedig megválasztói mint egy adott ideológia kiválasztott személyét küldték maguk helyett, őket képviselni, és a négy éves kormányzási időszak alatt olykor hol ide, hol oda ült a választható különböző pártok tagjai közé. Az ilyen ember saját gyors boldogulását keresi. Növekedik a korrupció, a mások kizsákmányolása, a munkanélküliség, a közállapotok és a családok életének romlása. Az egyszerű ember ezt látja, és érzi a saját hasán keresztül. Így következik be az az állapot, amikor a minőséget általában nem a többség, hanem egy destruktív kisebbség határozza meg, és ez lesz a mérték.

A parasztságnak már évezredes tapasztalata van, hogy kételkedjen és bizalmatlanná váljon. Ha a leírtakhoz hasonló helyzetek betegítik lelki egészségét, ha a parasztságot nem tekintjük gyökérnek, amelyben mi is fogódzhatunk, miben bízhatunk a chipek és robotrepülő világában, majd ezek tartanak el bennünket? Ez a módszer nem igazán alkalmas arra, hogy a termelő ember mentális egészségét megtartsa vagy növelje.

A 19-20. század fordulóján a vásárhelyi mártír sorsú Plohn József fényképész mester a helyi sajtóban saját költségén meghirdette, hogy a még élő 48-as honvédek az ünnepelő ruhájukban jöjjenek el, és díjmentesen lefényképezi őket. Közel száz veterán kereste föl. Néhány polgári személy kivételével a legtöbb egyszerű parasztember volt. Alig látni rajtuk jó ruhát. A kinagyított képeken érzékelhető, hogy nem szakadt, feslett, gondozatlan külsővel ültek a kamera elé, hanem kopottan, foltosan, de büszkén kihúzták magukat. Többnek a mellén a harcokban szerzett kitüntetések voltak. Ez az állapot, mint írtam, már jóval a kiegyezés után volt, amikor saját államunk tehetett volna értük valamit, de csak igavonó parasztoknak tekintette őket.

Ha a mostani egyik "Plohn mester" fölkerésére 48-as paraszt honvédeink tanyai ükunokái kamera elé ülnének, bizonyos, hogy egyikben sem lenne foltos, kopott, öreg gúnya, de van-e olyan készülék, amely a fölvetelen azt mutatná meg, hogy lelkük mennyire vásott el és szakadt?

Gondolataimat nem szeretném ezzel a lehangoló és sivár jövőt körvonalazó elmélkedéssel lezárni, ahogy a konferencián tettem. Az egyik hallgató meg is kérdezte a hozzászólások során, hogy "társadalmunkban látok-e olyan sámany, aki a magyar parasztság, és a tanyás gazdálkodás sorsán segíteni tudna, és ki az?" Így feleltem:

Jóslás, prófécia nem kenyerem. Súlyos tévedés lenne, ha egy "vezérbe" bízánk, akit meg tudnánk nevezni. Hány államfő, politikus, hordószónok hozott már ránk jóvátehetetlen bajt, amikor ezt a nehéz egyenletet: népe fölemelését kívánta megoldani, de az egyenlőségjelet rendre nem az azonos értékek közé helyezte.

Sámán van közöttünk. Itt jár velünk. Maga a még mindig szorgalmas, dolgozó parasztság, aki történelme során azt is megtanulta, hogy soha, senkire nem számíthat, csak magára. Sem Kelet, sem Nyugat nem húz ki bennünket a bajból. Ha mi akarunk valamit, Münchausen báróként saját üstökünkkel fogva önmagunkat kel kihúzni a mocsárból. Legnagyobb kincsük változatlanul a termőföld. Ezt még nem lehet elvinni, ezért a parasztság nem hagyja el helyét, nem megy külföldre boldogulni, mint sok értelmiségi. Itt nem lehet versenyképes iparra sem alapozni. Ugyanakkor a meglévő, egyre erőtlenebbé váló, gyérülő, és összezsugorodott parasztságban még mindig van annyi erő, hogy Földanyánkba tápláló faként újra mély gyökeret eresszen, és fölvirágoztassa hazánkat - ha hagyják!